

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ПО РОМАНИСТИКА И ГЕРМАНИСТИКА

ПОЛИНА ГЕОРГИЕВА ТАБАКОВА

**ЗНАЧЕНИЕТО *ПРЕДХОДНОСТ* В ИНДИКАТИВА НА
СЪВРЕМЕННИЯ ИСПАНСКИ ЕЗИК ПРЕЗ
ПРИЗМАТА НА СЪПОСТАВКАТА
С БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на
образователната и научна степен „доктор“

Област на висше образование 2. Хуманитарни науки
Професионално направление 2.1. Филология
Докторска програма *Романски езици*

Научни ръководители:

доц. д-р Веселка Ангелова Ненкова
доц. д-р Красимира Ангелова Чакърова

Пловдив
2024 г.

Дисертационният труд „Значението *предходност* в индикатива на съвременния испански език през призмата на съпоставката с българския език“ е обсъден и предложен за публична защита на заседание на катедра „Романистика и германистика“ при Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на 11.10.2024 г.

Дисертационният труд съдържа 242 страници и се състои от увод, три глави, заключение, библиография (234 източника, от които 122 заглавия на латиница и 112 на кирилица), списък на ексцерпираните източници и списък на публикациите по темата.

Научно жури:

проф. д.ф.н. Евгения Вучева-Йорданова
проф. д-р Петя Осенова
доц. д-р Боряна Кючукова-Петринска
доц. д-р Весела Чергова
доц. д-р Лилия Иванова

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 25.02.2025 г. от 14:00 часа в зала „Компас“ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Ректорат, ул. „Цар Асен“ 24.

Материалите по защитата са на разположение в Университетската библиотека, Ректорат, ул. „Цар Асен“ 24.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД

- 0.1. Обосновка на актуалността и значимостта на научния проблем
- 0.2. Обект, цел и задачи на изследването

ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКА ОСНОВА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

- 1.1. Функционално-семантичната граматика и теорията за морфологичните опозиции – методология и понятиен апарат
- 1.2. Категориална организация в системата на испанския и българския индикатив
  - 1.2.1. Морфологичната категория глаголно време в испанския език и българския език
    - 1.2.1.1. Релацията глаголно време ~ наклонение
    - 1.2.1.2. Бележки по въпроса за отношенията предходност ~ преизказност и предходност ~ конклузивност в българския език
    - 1.2.1.3. Бележки по въпроса за релацията на грамемата предходност с опозицията свидетелственост ~ несвидетелственост в българския език
  - 1.2.2. Аспектуалността в испанския език и лексикално-граматичната категория вид на глагола в българския език
  - 1.2.3. Морфологичната категория план (таксис) в испанския език и българския език
  - 1.2.4. Перфектните (сложни) глаголни форми в испанския език и българския език
  - 1.2.5. Бележки по въпроса за съвместната употреба на глаголните форми в испанското и българското сложно изречение
- 1.3. Изводи

ВТОРА ГЛАВА. ПРЕДХОДНОСТТА В ИНДИКАТИВА НА ИСПАНСКИЯ ЕЗИК И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

- 2.1. Глаголната форма аорист (*canté/nah*) в испанския език и българския език
- 2.2. Глаголната форма антериор (*hube cantado*) в испанския език
- 2.3. Глаголната форма перфект (*he cantado/нял съм*) в испанския език и българския език
- 2.4. Глаголната форма футурум екзактум (*habré cantado*) в испанския език

- 2.5. Глаголната форма имперфект (*cantaba/neex*) в испанския език и българския език
- 2.6. Глаголната форма плусквамперфект (*había cantado/бях нял*) в испанския език и българския език
- 2.7. Глаголната форма футурум претерити (*cantaría/цях да нея*) в испанския език и българския език
- 2.8. Глаголната форма футурум екзактум претерити (*habría cantado/цях да съм нял*) в испанския език и българския език
- 2.9. Глаголната форма *cantara₁* в испанския език
- 2.10. Бележки по въпроса за противопоставянето аорист (*canté/нях*) ~ перфект (*he cantado/нял съм*) и аорист (*canté/нях*) ~ имперфект (*cantaba/neex*) в испанския и българския език
- 2.11. Изводи

ТРЕТА ГЛАВА. БЪЛГАРСКИТЕ ФУНКЦИОНАЛНИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ НА ИСПАНСКИТЕ ИНДИКАТИВНИ ГЛАГОЛНИ ФОРМИ, ОБВЪРЗАНИ С ПРЕДХОДНОСТТА

- 3.1. Функционални преводни еквиваленти на испанската глаголна форма аорист (*canté*) в българския език
- 3.2. Функционални преводни еквиваленти на испанската глаголна форма anteriop (*hube cantado*) в българския език
- 3.3. Функционални преводни еквиваленти на испанската глаголна форма перфект (*he cantado*) в българския език
- 3.4. Функционални преводни еквиваленти на испанската глаголна форма футурум екзактум (*habré cantado*) в българския език
- 3.5. Функционални преводни еквиваленти на испанската глаголна форма имперфект (*cantaba*) в българския език
- 3.6. Функционални преводни еквиваленти на испанската глаголна форма плусквамперфект (*había cantado*) в българския език
- 3.7. Функционални преводни еквиваленти на испанската глаголна форма футурум претерити (*cantaría*) в българския език
- 3.8. Функционални преводни еквиваленти на испанската глаголна форма футурум екзактум претерити (*habría cantado*) в българския език
- 3.9. Функционални преводни еквиваленти на испанската индикативна глаголна форма *cantara₁* в българския език
- 3.10. Изводи

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Обект на изследването са индикативните деятелни глаголни форми от темпоралната система на глагола в испанския език и непреизказните индикативни деятелни глаголни форми в българския език, които се използват в претеритален дискурс (за изразяване на минали събития). Това са глаголните форми, маркирани с предходност, както и глаголните форми, имащи връзка (генеалогична, семантична) с темпоралното значение предходност, маркирани с относителност и/или перфектност (ретроспективност за испанския език/результативност за българския език): аорист (А), антериор (Ант.), испанската форма *cantara*, перфект (П), испанската форма футурум екзактум (ФЕ), имперфект (И), плусquamперфект (Пл.), футурум претерити (ФП), футурум екзактум претерити (ФЕП). Фокусът на проучването е върху установяването на функционално-семантичните отношения на грамемите, върху определянето на инвариантното (системното) значение на споменатите глаголни форми в испанския и българския език, както и върху функционалните еквиваленти от глаголен тип на испанските грамеми в българския език.

Извън обекта на научния анализ остават абсолютните форми презенс (Пр.) (*canto/нея*), футурум (Ф) (*cantaré/ще нея*), както и българската глаголна форма футурум екзактум (ФЕ) (*ще съм нял*)¹, тъй като те са в отношение на едновременност или следходност спрямо МГ и функционират в сферата на неминалото. Изследването няма за цел да представи цялостно описание на различните видове употреби на глаголните форми (включително употребите в резултат на неутрализация и транспозиция, определяни често в лингвистичната литература като модални, контекстови и др.), но засяга някои въпроси за реализациите на системното значение на глаголните форми в нормата и дискурса.

Основната **цел** на проучването е да се направи съпоставка между темпоралните системи (ядрото на функционално-семантичната

---

¹ Перфектният характер на футурум екзактум (ФЕ) в испанския език го обвързва със значението предходност, защото ситуацията се представя като ретроспективна спрямо футурум (Ф) и поради тази причина *habré cantado* е част от обекта на проучването. За българския глагол отношението е резултативна следходност спрямо МГ, поради което *ще съм нял* се възприема като следходна форма и остава извън изследването.

категория (ФСК) темпоралност) на испанския и българския индикатив, както се постави акцент върху семантиката на значението предходност. За постигането на целта е необходимо да се представи темпоралното значение *предходност*, изразяването му (експлицитно или имплицитно) чрез перфектните форми в испанския език, чрез относителните и перфектните форми в българския език, да се установят отношенията му с други граматични значения в испанския и българския език, като се направи анализ на семантико-формалния инвентар на категориите глаголно време, план (таксис) и на перфектните глаголни форми в двата езика. Представят се системните значения на глаголните форми, обвързани с грамемата предходност в двата езика, и се посочват функционално-преводни еквиваленти на испанските индикативни глаголни форми в българския език в съответствие с постановката, че „изучаването на превода е изучаване на езика“ (Стайнър 2014: 86). Екскерпираните примери имат за цел да проверят теоретичните постановки, като представят регистрираните различни варианти на функционални преводни съответствия на глаголната форма от изходния език в езика на превода с оглед на системната обусловеност на съответната грамема. От друга страна, разсъжденията върху възможните причини за преводаческия избор се явяват съществено и естествено продължение на описанието. Важно е обаче да се отбележи, че проучването няма претенцията да представи всички възможни функционални преводни съответствия, тъй като подобно начинание би надхвърлило значително обема на работата.

За постигането на поставените цели е необходимо изпълнението на следните **задачи**:

1. Да се направи опит за представяне на категориалната организация в индикативната парадигма – морфологичните категории глаголно време, план (таксис), перфектните глаголни форми (категорията на перфекта за българския език), – като се акцентува върху средствата от ядрото на функционално-семантичното поле на темпоралността;
2. Да се опише и анализира морфологичната категория (МК) глаголно време в двата езика, като се постави акцент върху характеристиката на темпоралното значение предходност и се проследят връзките му с други категории и категориални значения (наклонение, аспектвалност; релацията със значенията преизказност, конклузивност, свидетелственост);
3. Да се опише и анализира морфологичната категория (МК) план (таксис) в двата езика и да се проследи връзката ѝ с предходността;

4. Да се опише и анализира статуса на т.нар. перфектни глаголни форми в двата езика и да се проследи връзката им с предходността;
5. Да се представят и анализират инвариантните значения на испанските и българските глаголни форми аорист (А) (*canté/нях*), перфект (П) (*he cantado/нял съм*), имперфект (И) (*cantaba/неех*), плусквамперфект (Пл.) (*había cantado/бях нял*), футурум претерити (ФП) (*cantaría/уях да нея*), футурум екзактум претерити (ФЕП) (*habría cantado/уях да съм нял*) и испанските форми anteriор (Ант.) (*hube cantado*), футурум екзактум (ФЕ) (*habré cantado*) и *cantara₁*.
6. Да се представят различни функционални преводни еквиваленти на испанските глаголни форми аорист (А), перфект (П), футурум екзактум (ФЕ), anteriор (Ант.), имперфект (И), плусквамперфект (Пл.), футурум претерити (ФП), футурум екзактум претерити (ФЕП) и испанската форма *cantara₁* в българския език.

В дисертацията глаголното време се разглежда като морфологична категория, но по-конкретно фокусът е насочен върху възможностите на глаголните форми да изразяват минали събития. Поради това разглеждането на значението *предходност* в дисертацията е в тесен и в широк смисъл – засяга както системното равнище, така и равнището на нормата и дискурса. По този начин не се цели да се докаже, че значението предходност е общ признак на испанските глаголни форми, използвани за изграждане на дискурс в миналия план (плана на разказаните истории – по Е. Бенвенист), а да се акцентира върху системното им значение (в тесен смисъл) и връзката му с други граматикализирани значения (в широк смисъл).

В **композиционно отношение** цялостният текст се състои от 242 страници и е разделен на увод, три глави, заключение, библиография (общо 234, от които 122 на латиница и 112 на кирилица), ексцерпирани източници (347 примера) и списък с публикации по темата. В **първа глава** се представя теоретико-методологическата основа на изследването, изтъкват се различните концепции за темпоралността и категориалните отношения в системите на двата езика на съпоставката, представят се морфологичните категории глаголно време и план (таксис) в испанския и българския език, анализира се групата на перфектните форми (МК на перфекта за българския език) с техните специфични особености, за да се стигне до значението предходност и обвързаността му с други граматични значения в двата езика.

Съпоставката се базира на концепциите на Е. Косериу и на И. Куцаров за темпоралните системи на испанския език и българския език (Косериу 1996; Куцаров 2007). Също така в тази част на дисертационния труд се обръща специално внимание на проблемите, свързани с интерпретацията на аспектуалността и въпроса за съгласуването на времената в сложното изречение на двата езика на съпоставката. **Втора глава** е посветена на съпоставителния анализ на испанските и българските глаголни форми, посочени като обект на изследването – коментират се различни концепции за тяхното съдържание, представят се системните им значения (от гледна точка на възприетите в дисертацията позиции за темпоралните системи на испанския и българския глагол), с които се обясняват и особеностите на реализация в нормата и дискурса. В **трета глава** се анализират различни преводни еквиваленти на испанските грамемии в българския език на базата на собствено подбран корпус предимно от съвременна художествена литература на испански език, преведена на български език. Не липсват и примери, извлечени от корпусите на Испанската кралска академия (CORDE, CREA), както и от електронни източници, описани в библиографията. В дисертацията са предложени и конструирани примери, както и собствени преводи. Общият брой на примерите, които са използвани в дисертацията, е 347.

По отношение на **методологията** дисертационната концепция се базира предимно на методите на функционалния структурализъм, в чиято основа лежи теорията за морфологичните опозиции, и на функционално-семантичния подход, приложен и развит за пръв път в трудовете на А. В. Бондарко (Бондарко 1967; 1971; 1984; 1990). Функционално-семантичната граматика се явява опорен пункт, защото се отчита ефективността на комплицирания подход, с който борави тя, съчетаващ двете анализационни стратегии – от форма към значение, от една страна, и от значение към форма – от друга. Въпреки това изследването не се определя като функционално-семантично, като се има предвид спецификата на поставените цели.

От групата на общонаучните методи се използва преимуществено индуктивният метод, до метода на дедукцията се прибегва в по-малка степен по определени лингвистични въпроси, като системно се прилага и анализ на езиковите явления. Що се отнася до тясно лингвистичните методи, залага се на използването на синхронни методи – тези на функционалния структурализъм (метод на опозицията), на съпоставителния метод, на емпиричния (описателен) метод и на метода на ексцерпцията. В дисертационния труд се привеждат доводи от типологически или исторически характер с цел допълнителна

аргументация на определено становище, но диахронните отпратки имат частично присъствие в работата. Съпоставителният метод се явява основен за дисертацията, а по отношение на методите на съпоставка и критериите за съпоставимост изхождаме от естествения език като терциум компарационис (лат. *tertium comparationis*) и установяването на съпоставимост и структурна еквивалентност чрез използване на преводи (преводна еквивалентност) (Данчев 2001: 16 – 17, 20 – 24). Базираме се на основния принцип на осъществяване на превода – функционалния принцип (Людсканов 1969: 107).

В хода на изграждането на дисертационния труд се прави опит за преодоляване на възникналите при съпоставката затруднения, породени от разминаването на терминология и дефиниции в разработките на различните лингвистични школи и направления, както и от факта, че нерядко в един и същи термин се влага различно семантично съдържание.

В **първа глава** се представят методологията и понятийният апарат. Въпреки че в лингвистичната литература се срещат подходящи наименования на глаголните форми (обвързани с функционално-семантичното им съдържание), в дисертацията е предпочетена терминологията, позната в международните лингвистични трудове, за да се постигне единство в понятийния апарат – аорист (А), антериор (Ант.), перфект (П), футурум екзактум (ФЕ), имперфект (И), плусquamперфект (Пл.), футурум претерити (ФП), футурум екзактум претерити (ФЕП) и формата *cantara₁*. Липсата на наименование на испанската глаголна форма *cantara₁* се дължи на специфичния казус, свързан с причисляването ѝ към индикативната парадигма, и ако трябва да се наименува, тя би следвало да се нарече конюнктивен имперфект, което не отговаря на съдържанието, с което формата се анализира в дисертацията.

Някои от **основните понятия** от функционално-семантичната граматика (ФСГ) и теорията на морфологичните опозиции, които са използвани в дисертационния труд, са: функционално-семантична категория (ФСК), функционално-семантично поле (ФСП), ядро на ФСК, периферия на ФСК, модификатори, функционално-семантична опозиция (ФСО), морфологична категория (МК), лексикално-граматична категория (ЛГК), граматично значение и морфологични средства в „несобствена“ функция.² **Функционално-семантична**

---

² Дефинициите на термините са по Бондарко 1971 и Бондарко 1976, предложени на български език от И. Куцаров (Куцаров 1985; 2007), който е

категория (ФСК) е единна по съдържание сфера, изградена от разнородни езикови средства (фонетични, акцентологични, словообразователни, лексикални, морфологични, синтактични), които поотделно или в съчетание помежду си участват в изразяването на дадена понятийна категория. Характерна за ФСК е нейната полева структура, т.е. функционално-семантичното поле (ФСП). **Функционално-семантичното поле** (ФСП) е двустранно (съдържателно-формално) единство, изградено от граматични (морфологични и синтактични) средства на даден език заедно с взаимодействащите с тях лексикални, лексико-граматични и словообразователни елементи, които се отнасят към същата семантична зона. Обичайно ФСП се състои от център (ядро) и периферия. **Ядрото** на ФСП се формира от най-специализираните моносемантични средства (морфологични, лексикално-граматични, синтактични категории) за изразяване на свойственото за ФСК значение. **Периферията** се образува от останалите (неядрени) езикови средства за изразяване на семантиката на ФСК заедно с членовете на морфологични категории, използвани в „несобствена“ функция (или „по съвместителство“³). Терминът **граматични форми в „несобствена“ функция** (функция „по съвместителство“) се свързва с употребата на граматични форми в нетипична за тяхното инвариантно значение реализация. Терминът **модификатори**, въведен от И. Куцаров, се използва за наименоуването на структурните елементи на ФСП. **Функционално-семантичната опозиция** (ФСО) се дефинира като семантично противопоставяне, което е изразено в структурата на езика. На морфологично равнище могат да се обособят два типа ФСО: като основни могат да се определят привативните опозиции (маркиран ~ немаркиран член), докато еквиполентните опозиции характеризират отношенията между маркираните членове на многочленните морфологични категории (МК). **Морфологичната категория** (МК)⁴ е

автор на единствената функционална граматика на българския език (вж. Куцаров 1985), и К. Чакърва (Чакърва 2003: 283 – 284).

³ Терминът е на Г. Герджиков (Герджиков 2003).

⁴ Макар изследването да се опира на терминологичния апарат на ФСГ на А. В. Бондарко, би било полезно да се отбележи, че т.нар. тук морфологични категории в испанистиката се приемат за морфосинтактични. Е. Вучева определя морфологичните и морфосинтактичните категории като категории на значението – и двата типа могат да се разглеждат в рамките на инструментите на реалното обозначение, като на първите се пада морфологичната конфигурация на думите, а на вторите – тяхната синтагматична комбинация и координационната връзка в рамките на изречението. Както при

вид граматична категория (наред със синтактичните категории) и представлява система от противопоставени помежду си редове граматични форми (парадигми) с еднородно граматично съдържание в пределите на една и съща част на речта. **Грамматичното значение** е „вид осъзнато и изразено в структурата на езика отношение“ (Б. Симеонов, цит. по Куцаров 2007: 23). При **лексикално-граматичната категория** (ЛГК) граматичното значение се експлицира от морфемите на равнището на цялата лексема, т.е. „дадена граматична характеристика е присъща на цялата дума в различните ѝ граматични форми“ (Куцаров 2007: 39). **Категориалното значение**⁵ се обвързва с граматичното значение и е присъщо на граматичните класове и единици (Тилев 2022: 54).

Основен принцип, на който се базира теорията за морфологичните опозиции, е т.нар. **принцип на А. И. Смирницки**, според който „в нито една словоформа не могат едновременно да се съединят категориални форми от една и съща категория“ (Смирницки 1959: 9). От друга страна обаче, следва да се има предвид, че принципът на функционалността установява каква е същността на езиковата единица, а принципът на опозицията се базира на постулата, че функционалните единици съществуват като такива благодарение на опозициите, в които участват (Вучева 2020а: 60 – 61). В този смисъл тълкуваме характерните езикови еволюции като преминаването от едно категориално значение към друго или семантичното сливане между две категориални значения. Следователно може да се посочи, че някои перфектни испански глаголни форми (формално маркирани, от една страна, с темпорална морфема, а от друга, с перфектна прекъсната морфема) всъщност на функционално-семантично равнище преминават в темпоралното пространство на предходността (напр.

морфологичните, така и при морфосинтактичните категории инструменталното значение, което засяга думата, се проявява, но по различен начин: в морфологичните – от конституционна гледна точка (формалната конфигурация) и в морфосинтактичните – от релационна гледна точка (синтагматична комбинация) (Вучева 2006б: 293). Ето защо съдържанието на морфосинтактичните категории се дефинира като синтагматична комбинация на думите в изречението, а примери за такива категории са: лице, число, диатеза, време, наклонение, аспект (Вучева 2006б: 295).

⁵ Важно е да се отбележи, че в испанистиката понятието категориално значение е широко застъпено, но с различно семантично съдържание (вж. напр. Косериу 1978) – в него се влага разбирането за категориалните матрици на лексемните класове (Вучева 2006а: 195).

испанската перфектна форма Ант. (*hube cantado*) и испанската перфектна форма Пл. (*había cantado*).

Понятието **ситуация** се свързва с известната Вендлерова класификация на предикатите (т.нар. Вендлерови ситуации) (вж. Вендлер 1957), която се използва и в ГИКА (вж. ГИКА 2009: 1692, § 23.3а)⁶. Според това класическо разделение, базирано на лексикалния (семантичният) аспект, ситуацията може да бъде няколко типа: процес (англ./исп. *activity/actividad*) (*correr por el parque, llover*), изпълнение (англ./исп. *accomplishment/realización*) (*construir una casa, leer el diario*), постижение (англ./исп. *achievement/consecuencia, logro*) (*alcanzar la meta, caerse*) или състояние (англ./исп. *state/estado*) (*saber algo*). В българската лингвистична литература се употребяват предимно термини като действие и резултат от действие (вж. напр. Куцаров 2007), като това противопоставяне се базира на морфологичната опозиция нерезултативност ~ резултативност, а не на лексикално-семантични параметри. С цел унификация на термините и постигане на операционално удобство в дисертацията се употребява най-общо терминът **глаголна ситуация**, в чието съдържание се включват всички типове динамични ситуации (процеси, постижения, изпълнения, т.е. действия или събития) и статични ситуации (състояния, в това число и резултати от (динамични) ситуации).

В понятието **перфектност** за испанския глагол се включват значенията ретроспективност и проспективност, докато за българския глагол перфектността се разбира като резултативност, а тази различна интерпретация се обуславя от спецификата на развитието на групата на перфекта в двата езика на съпоставката. Тъй като само ретроспективните перфектни форми (за испанския език) са част от обекта на дисертацията, наименованията **перфектни глаголни форми, сложни глаголни форми, група на перфекта** се използват само за аналитичните глаголни форми, образувани в испанския език от спомагателния глагол *haber* + *минало причастие*, а в българския език от *съм* + *минало (аористно) причастие*. С понятията **перфектна ситуация** и **неперфектна ситуация** визираме съответно вербализираните глаголни ситуации посредством перфектни (сложни) глаголни форми (образувани от спомагателен глагол *haber/съм* и минало причастие) и неперфектни (прости) форми. По отношение на

---

⁶ Класификацията на глаголните предикати се основава на лексикалния аспект (нем. *Aktionsart*), който разграничаваме от граматичния аспект, но не отричаме взаимната им обусловеност, защото смятаме, че лексикално-семантичното значение е определящо за цялостната аспектиална интерпретация на ситуацията.

испанския език се използва понятието **перспектива**, което се отнася до едно от измеренията на темпоралната система. Първичната перспектива се разгръща в полето на неперфектните (простите) глаголни форми (напр. *canto*), а вторичната перспектива, която е производна на първичната, се разгръща в полето на перфектните (сложните) глаголни форми (напр. *he cantado/he de cantar*).

От аспектиално гледище глаголните ситуации в дисертацията се характеризират като **перфективни** и **неперфективни** (имперфективни и квазиперфективни⁷). С избора на по-общо понятие като неперфективност, в чиито рамки да се включва възможността ситуацията да се представи по два начина – като темпорално неограничена (имперфективна) или като темпорално ограничена⁸ (квазиперфективна), се прави своеобразна класификация, която в съдържателно отношение до известна степен отговаря на лексикално-граматичното противопоставяне в славянските езици. Като перфективна ситуация ще бъде определяна тази, която се характеризира с темпорална ограниченост и достигнат предел, т.е. ситуация, в която са налице признаците цялостност и постигната цел на действието (ефективност). Понятието неперфективна ситуация се употребява както за назоваване на темпорално неограничена ситуация, при която няма данни за нейната цялостност, ефективност и наличие на предел (т.е. имперфективна ситуация) (срв. исп./бълг.: *Dormía tranquilamente/Снеие спокойно*), така и за назоваване на темпорално ограничена ситуация, при която обаче няма данни за наличието на признаците цялостност, постигната цел на действието (ефективност) и достигнат предел (т.е. квазиперфективна ситуация) (срв.: исп./бълг.: *Сна 2 часа/Durmió durante 2 horas*). Изпълненията и постиженията най-често предполагат перфективна ситуация, а състоянията и процесите – неперфективна, но трябва да се отбележи, че в речта често може да се наблюдава прекатегоризация на аспектиалните стойности

---

⁷ Терминът е на Д. Димитрова и К. Кабакчиев (Димитрова, Кабакчиев 2021: 196 – 197).

⁸ Темпоралната ограниченост (англ. *temporal boundedness*) е аспектиална характеристика, която засяга интервала и предполага наличието на предел. Важно е да се обърне внимание на възможността пределът на ситуацията да бъде, или да не бъде достигнат. В случай че е налице достигнат предел (англ. *achieved telos*), то той не се интерпретира само като крайна фаза на ситуацията, а като абстракция, която съдържа идеята за постигната цел на действието (ефективност) (терминът *постигната цел на действието* е на Й. Пенчев (1990), а терминът *ефективност*, с който се назовава същото явление, е на К. Чакърова (2017), т.е. тогава се говори за перфективна ситуация.

на предиката, защото аспектуалната му интерпретация зависи от всички елементи на ситуацията. С лексикалния аспект може да настъпи алтернация под въздействието на аспектуалните стойности на глаголната форма, а от друга страна, синтактичният контекст може да прекатегоризира аспектуалните стойности от лексикалното ниво, с което се доказва доминантната същност на изречението като основна структурна единица на речта.

Понятието **темпорална сфера (зона)** се използва в духа на посочената от Караско Гутиерес дефиниция за всяка една от частите, на които се разделя темпоралната линия, върху която мислено се ситуират глаголните действия. Сферата на миналото е тази част от линията, която предхожда момента на говоренето и следователно не го включва; сферата на неминалото е тази част от линията, която включва момента на говоренето (Караско Гутиерес 1994: 117). Следователно могат да се обособят най-общо две темпорални сфери – сфера на миналото и сфера на неминалото, която включва сферата на сегашното и сферата на бъдещето.

Тясна връзка с темпоралните сфери (зони) има и понятието **наративен план (наративна/разказвателна система)**: „Наративният план представлява утвърдена в езиковата практика система от съвместно употребявани, организирани от обща повествователна логика, глаголни времена (и наклонения – б. м., П. Т.)“ (Чакърва 2000: 134). Съобразно целите и обекта на изследването тук се обръща внимание на системите, които обслужват сферата на предходността, характеризираща се с „богатство от наративни планове“ (Чакърва 2000: 135). В дисертацията са възприети четири разказвателни субсистеми в темпоралната плоскост на миналото: план на спомена, план на нагледността, план на констатацията и план на преизказността (Чакърва 2008: 141 – 142). Функционирането на наративните планове в българския език както самостоятелно, така и посредством редуването им в един текстови отрязък става възможно поради обвързаността между системните значения на граматичните глаголни форми. Ето защо не е учудващо, че точен функционален преводен еквивалент на определена испанска глаголна форма може да се окаже различна в категориално отношение българска глаголна форма, която обаче има потенциала сама или с помощта на контекстуалните елементи да покрие функционалното и идейно-смисловото съдържание на глаголната форма от изходния език.

В основата на настоящото разбиране за **темпоралните отношения** стоят концепциите на Е. Косериу (Косериу 1996) за испанския език и на И. Куцаров (Куцаров 2007) за българския език,

които по наше виждане са съпоставими, но и различни поради спецификите на двата езика. В дисертацията се застъпва схващането, че темпоралната система в испанския език се формира от взаимодействието си МК глаголно време, МК план и перфектните (сложните) глаголни форми. Темпоралната система в българския език се формира от МК глаголно време, МК план (таксис) и МК на перфекта. Въпреки някои формално-семантични сходства на системно равнище темпоралните форми не функционират по идентичен начин в нормата и дискурса на двата езика. В модела на Е. Косериу категорията план се възприема като базисна⁹, като не се обвързва непременно със сферата на миналото, какъвто например е случаят с МК план (таксис) в българския език. Разслояването на вторичната перспектива в ретроспективна и проспективна, с което перфектните форми се разполагат по темпоралните оси както в полето на неотносителността, така и в това на относителността¹⁰, няма аналог в българския темпорален модел.

Сама по себе си **МК глаголно време** не е многочленна категория нито в испанския език, нито в българския език, а в рамките на индикатива се организират няколко семантични ядра, като само едно от тях е свързано с изразяването на темпоралните отношения предходност, едновременност и следходност (Куцаров 2007; Чергова 2012). Понятието **момент** се употребява условно, защото „теоретично това „сега“ представлява точка; всъщност става дума за определена трайност, която е доста променлива според условията“ (Бояджиев 2007: 222). В този смисъл се припокрива с понятието темпорален интервал. За глаголното време в тесен смисъл релевантен е единствено моментът на говоренето (МГ). Семантичното съдържание на категорията се основава на „отношението на глаголното действие (глаголната ситуация – б. м., П. Т.) към момента на изказване“ (Чергова 2012: 18). Що се отнася до конфигурацията в категорията, МК глаголно време се основава на опозицията *неразновременност* ~ *разновременност*. Главното значение на немаркирания член е едновременността, а маркираният член *разновременност* съдържа две грамеми, които се намират в еквиполентна опозиция помежду си – *предходност* ~ *следходност* (Куцаров 2007: 244 – 245).

---

⁹ Приписването на базисен характер на МК план в темпоралната система на испанския глагол вероятно се дължи на основния въпрос, който отчита говорещият човек при акта на изказването – дали да отнесе вербализираната ситуация към момента на говоренето, или не.

¹⁰ В испанистиката се използват понятията *актуалност/неактуалност* вм. *неотносителност/относителност*.

Темпоралната система на испанския глагол според разбирането на Е. Косериу (Косериу 1996) се структурира в няколко измерения, организирани йерархично – план (актуален и неактуален) и перспектива (първична и вторична). Планът е основното измерение в темпоралната система и в двете негови измерения действия първичната перспектива, която, от своя страна, се разслоява на три епохи – предходност, едновременност и следходност, а към всяка епоха се обособява вторична перспектива. В рамките на вторичната перспектива всяка епоха може да се раздели в три посоки, наименувани съответно ретроспективна, директна и проспективна вторична перспектива (Вучева 2020а: 278 – 279; Кънчев 2004). Следователно, ако се търси аналог на МК глаголно време в темпоралния модел на романския глагол, то това е т.нар. *epoca*¹¹.

Глаголните форми, маркирани със значението **предходност** в испанския език, са формите на А (*canté*) в неотносителния план и бипартиципиалната глаголната форма *cantara*₁ в относителния план. Освен тях обаче формите от вторичната ретроспективна перспектива (*he cantado, habré cantado, hube cantado, había cantado, habría cantado*) също изразяват семантиката на предходността, но спрямо перспективата на простите глаголни форми.¹² В българския език единствената глаголна форма, маркирана със значението предходност, е аористната грамема (*нях*). По отношение на българския глагол предходността има тясна връзка с граматикализираните значения относителност и резултативност. Относителните и перфектните български глаголни форми имплицират нейната семантика и участват в изграждането на наративните планове на дискурсивно равнище. По тази причина в обекта на изследването попадат не само глаголните форми, които са носители на тясно темпоралното значение предходност, но и тези, които са свързани с него на системно или дискурсивно равнище. Релация с предходността се наблюдава и при

---

¹¹ Терминът е на В. Ламикис (Ламикис 1987). В дисертацията се използва това понятие по отношение на испанската темпорална система, когато се посочва конкретно темпорално отношение в МК глаголно време – едновременност, предходност или следходност.

¹² Ретроспективността се възприема като темпорално отношение на предходност, което се реализира в полето на вторичната перспектива спрямо глаголна форма от първичната перспектива на испанския глагол.

редица други семантични категории – например с аспектуалността (по-конкретно със значението перфективност)¹³.

По отношение на **МК план**, според И. Кънчев испанският и българският език са развили неактуална (относителна – б. м., П. Т.) парадигма, а в съпоставителните анализи на изследователя категориите план и таксис се приравняват – решение, с което се солидаризираме (Кънчев 2012: 187) с уточнението, засягащо обвързаността на значението относителност с предходността в българския език, от което следва, че относителността в испанския език невинаги се свързва с минал момент на референция, за разлика от разбирането в българския език. Бихме могли да посочим дефиницията на Е. Вучева за испанския глагол: „Това е измерението, което противопоставя актуалните на неактуалните форми според връзката на глаголните действия с момента на говорене. Действията, които имат директна връзка с момента на говорене, се разполагат в актуалния план; тези, които се свързват индиректно с момента на говорене (имат друга референтна точка, различна от него), се разполагат в неактуалния план“ (Вучева 2020а: 278). За испанския език относителността се интерпретира като ограничена актуалност и може да се каже, че общата зона на взаимодействие между предходност и относителност е в полето на вторичната ретроспективна перспектива – испанските форми Пл. (*había cantado*) и ФЕП (*habría cantado*). От друга страна, в резултат на първичната си ориентация към минал момент (ММ) българските индикативни непреизказни относителни глаголни форми – имперфект (И), плусquamперфект (Пл.), футурум претерити (ФП) и футурум екзактум претерити (ФЕП), са генеалогично свързани с грамемата предходност. Традиционното причисляване на относителните форми към групата на т.нар. „минали времена“ служи за целите на дидактиката, но предходността и относителността са две различни граматикализирани значения в испанския и българския език. На дискурсивно равнище глаголните форми в двата езика, изразяващи предходност и относителност, могат да функционират съвместно в плана на миналото, като от тази перспектива се обуславя разглеждането на И (*cantaba/neex*) и ФП (*cantaría/уцах да нея*) в дисертацията.

Перфектните форми в испанската темпорална система се представят като разгръщане на темпоралните епохи (предходност,

---

¹³ Както е известно, мнозина са изследователите, защитаващи тезата, че противопоставянето между А и И е аспектуално, но според нас тази релация е от друго естество.

едновременност и следходност) от първичната перспектива, като формират вторичната перспектива, която се разклонява в ретроспективна и проспективна. По думите на Е. Вучева перспективата е измерение, което позволява глаголното действие да бъде ситуирано директно или индиректно с дадена референтна точка, като в плана на актуалността референтната точка е Пр., а в плана на неактуалността това е И (Вучева 2020а: 278, вж. също Косериу 1996: 93 – 96). Чрез еволюцията на първичното аспектиално съдържание на перфектните форми към акционалността се разширява спектърът на първичната перспектива с нови нюанси на темпоралността. Перфектната форма се отнася към съответната проста форма от първичната перспектива, като изразява вид темпорално отношение спрямо нея (ретроспективност в епохите на едновременността/предходността/следходността), но въпреки темпоралната им функционалност испанските перфектни глаголни форми притежават сложна характеристика, която се явява пресечна точка на темпорални и аспектиални стойности (вж. Вучева 2020б).

Значението **ретроспективност** е свързано с изходното значение резултативност при миналото причастие на перфектната конструкция, но и не по-малко зависимо от темпоралната грамема (едновременност, предходност или следходност) на спомагателния глагол, така че ретроспективността не е напълно идентична с предходността. Темпоралната грамема предходност може да се обвърже с т.нар. капсулована миналост (Чергова 2016: 179), защото експлицира ситуация, откъсната от МГ, докато за ретроспективността откъсването от МГ не е задължително (срв. случая на перфекта). Разликата между предходността и перфектността в испанския език се проявява по отношение темпоралната точка, която служи за референция. При ретроспективните форми референцията се задава от съответната проста глаголна форма и от нейната перспектива ситуацията се определя като ретроспективна¹⁴. Ретроспективните форми не предполагат непременно връзка със затворен темпорален интервал, защото темпоралната им маркираност обхваща референцията, от която действието се отмерва (друг е въпросът дали самата референция не е

---

¹⁴ По повод различието между испанския А и испанския П Гарсия Йерба изтъква, че употребата на едното или другото глаголно време не зависи от това дали ефектите от действието са очевидни, или не, а по-скоро от това дали развитието на действието се смята за произведено в рамките на отворена (перфект) или затворена времева единица (аорист) (Гарсия Йерба 1989: 173).

маркирана с предходност)¹⁵. За българския език е прието съществуването на МК на перфекта (терминът е на В. Маровска – вж. Маровска 2005), чието семантичното съдържание се основава на „отношението между действие и резултат от действие в един и същ ориентационен момент“ (Куцаров 2007: 249). Формално-семантичната опозиция, върху която се гради категорията, е привативна, като маркиран член е грамемата резултативност, а немаркиран – грамемата нерезултативност (общо значение) с главно значение акционност (Куцаров, пак там).

В настоящата работа не се следва моделът, според който всички грамемите, с които се посочва източникът на информация, са част от единната категория евиденциалност (вж. напр. Ницолова 2008), а се възприемат идеите на И. Куцаров за наличието на три отделни граматикализирани значения в българския език, изразявани от перфектоподобните форми – резултативност, преизказност и конклузивност, от които само последното е модално (Куцаров 1994, 2007). Връзката на предходността с преизказността и умозаключителността е семантично и логически обусловена, тъй като граматикализацията на споменатите значения се е осъществила на базата на МК на перфекта. В българистиката не се оспорва фактът, че значението свидетелственост е граматикализирано (формален показател **-х/-и**), но въпросът към коя категория се причислява грамемата, все още не е решен. Солидаризираме се с мнението, че „значението свидетелственост, противопоставено на немаркираното значение несвидетелственост, може да изгради самостоятелна морфологична категория очевидност“ (Куцаров 2007: 177), като за наименуване на категорията приемаме термина на К. Чакърва – рецептивност (Чакърва 2019, ръкопис).

В края на първа глава се посочват случаи на **междуетикова (а)симетрия** при съпоставката на категориите в индикативната система на испанския и българския глагол, участващи в ядрото на ФСП на темпоралността. **Симетрията** се проявява в няколко аспекта:

- 1) В темпоралните системи на двата езика на съпоставката си взаимодействат МК глаголно време, МК план (таксис) и перфектните глаголни форми (МК на перфекта за българския език);

---

¹⁵ Според нас глаголната форма антериор (*hube cantado*) е показателна в това отношение, защото нейната референция (А) е маркирана с предходност, от което възниква и редувантността на споменатата перфектна глаголна форма във функционално отношение, но съчетанието между ретроспективност и предходност задава нови семантични нюанси, които заслужават внимание.

- 2) Темпоралното отношение в МК глаголно време се определя спрямо момента на говоренето (изказването) (МГ), като отношението може да бъде три вида – едновременност, предходност или следходност. Спрямо съдържанието на глаголното време се организират относителните и перфектните (сложните) глаголни форми.
- 3) Граемите, ориентирани пряко към МГ, съставят неотносителния план, а граемите, неориентирани към МГ, формират относителния план в МК план (таксис);
- 4) Аспектуалните съдържания перфективност и имперфективност не се изразяват на граматично равнище в темпоралната система на глагола в двата езика;
- 5) Неотносителните глаголни форми със системно значение предходност, относителните глаголни форми и перфектните глаголни форми участват в изграждането на разказвателните системи на равнището на нормата и дискурса, т.е. могат да служат за изразяване на минали събития в двата езика на съпоставката.

Асиметрията по отношение на категориалната организация в индикативната система на испанския и българския глагол се проявява в няколко направления:

- 1) Темпоралното отношение предходност в испанския език е релевантно както за неотносителния, така и за относителния план на перфектните (простите) глаголни форми, докато в българския език времевата опозиция се свежда до несследходност ~ следходност. В испанския език се реализира темпоралното отношение индикативна относителна перфектна предходност (*cantara*) със значение на Пл., докато в българския език подобна глаголна форма не съществува;
- 2) В испанския език е налице перфектен корелат на аорист (А) – глаголната форма anteriор (Ant.) (*hube cantado*), със системно значение неотносителна ретроспективност в епохата на предходността, докато българският език не разполага с подобна грамема;
- 3) Перфектните глаголни форми в испанския език навлизат в темпоралната система с разгръщането на вторичната перспектива, производна на първичната (на епохите на едновременността, предходността и следходността). Простите глаголни форми аорист (А), презенс (Пр.), футурум (Ф),

имперфект (И), футурум претерити (ФП) и *cantara₁* са част от първичната перспектива на испанския глагол (нерезултативни в българския език), а сложните глаголни форми anteriор (Ант.), перфект (П), футурум екзактум (ФЕ), плусквамперфект (Пл.) и футурум екзактум претерити (ФЕП) са част вторичната перспектива (резултативни в българския език);

- 4) Различно е разбирането за отношението между значенията относителност и предходност – за испанския език относителността се възприема като липса на пряка връзка с МГ, което не означава обвързаност единствено с ММ, докато за българския език относителността се интерпретира като ориентация към ММ;
- 5) В българския език перфектните и относителните глаголни форми са послужили за основа за граматикализирането на нови системни значения (напр. конклузивност, преизказност), които имат ключова роля за изграждането на наративните планове в съвременния български език;
- 6) Инвариантното значение на глаголните форми от типа *haber + минало причастие* в испанския език се възприема основно чрез семата ретроспективност в съответствие с историческия развой на романския езиков тип, докато в българския език перфектното значение в индикативните форми от типа *тисал съм* се реализира чрез семата резултативност. Перфектността придобива различни семантични нюанси в зависимост от комбинацията с глаголната лексема и контекста (перфективна или неперфективна ситуация) в испанския език или аспектуалната семантика на изходния глагол (СВ, НСВ или итератив) в българския език.

Извън категориалната организация **асиметрия** се наблюдава и на равнището на изречението, когато става дума за т.нар. съгласуване на времената в сложното изречение – явление, което традиционно се приписва на испанския език и по-често остава незабелязано в българския език. Макар законът за съгласуването на времената в испанския език да се явява пряко следствие от логическите връзки, които съществуват между отделните грамемите, съставлящи ФСК темпоралност и в частност – функционално-семантичната субкатегория таксисност, той не следва да се абсолютизира. В преводаческия процес от испански език на български език съгласуването на времената между ГИ и ПИ невинаги е obligatorно и обикновено зависи от прагматичните интенции на говорещото лице, но

се появяват рестрикции, свързани с граматикализираните значения в българския език, насочващи към източника на информацията и степента на нейната достоверност.

Във **втора глава** акцентът се поставя върху реализацията на значението предходност и отражението на неговите връзки с други граматични значения в рамките на глаголните форми, чрез които се изгражда разказ за минали събития в испанския и българския език. Предходността като темпорално отношение, или миналото време, предполага скъсване на непосредствената връзка между субекта и действието (Бондарко и кол. 1990: 24). Както беше споменато, тази връзка не се прекъсва в значението на перфекта (П), в което се изразява и различието между значенията предходност/перфектност (ретроспективност). В тази част обаче се анализират не само грамемите, маркирани с предходност (А и *cantara₁*). Действието на ретроспективността като темпорална вторична перспектива в неотносителния и относителния план на испанския глагол обуславя попадането на грамемите перфект, футурум екзактум, плюсквамперфект и футурум екзактум претерити в обекта на изследването. Смятаме, че системното значение и функционалните особености на перфектните относителни форми не биха могли да се осмислят цялостно без анализ на простите им съответствия – И (*cantaba/neex*) и ФП (*cantaría/цях да нея*), които, от друга страна, могат да функционират на дискурсивно равнище с формите, маркирани с предходност и перфектност, в сферата на миналото.

Предвид факта, че А служи за ориентир на относителните времена, в българския език се отчита обвързаността на значението предходност с граматикализираните значения относителност и перфектност. Това обуславя разглеждането не само на грамемата А, но и на П, И, Пл., ФП и ФЕП. Относителността се възприема като надградено граматично значение на базата на темпоралното (на предходността) и в този смисъл относителните глаголни форми не се възприемат като „минали времена“, а като грамемите на МК план, участваща в изграждането на претериталните наративни планове на дискурсивно равнище. Относителните и перфектните форми в българския език не изразяват предходност, но би могло да се каже, че те имплицират това значение благодарение на генеалогичната и семантичната връзка между МК глаголно време, план (таксис) и МК на перфекта.

В края на **втора глава** по отношение на езиковата **симетрия** между разгледаните испански и български грамемите в

морфосинтактичен план биха могли да се направят следните заключения:

- 1) Системното значение на испанския А (*canté*) и на българския А (*нях*) съвпадат, като за испанския език това значение се определя като неперфектна неотносителна предходност, а за българския език – единствено като предходност (поради липсата на относителен и перфектен корелат на аорист). Испанският и българският А изразяват значението предходност, разбирано като капсулована миналоост. Те са фактически глаголни форми и не маркират морфологично перфективността, но осигуряват необходимия темпорален фон, за да бъде експлицирана тя на дискурсивно равнище;
- 2) Системното значение на испанския И (*cantaba*) и българския И (*неех*) може да се определи като темпорално (в широк смисъл) – относителна неперфектна едновременност;
- 3) Както в испанския език, така и в българския език между А и И няма пряка морфологична опозиция, двете грамеми се различават по два категориални признака (предходност ~ едновременност и неотносителност ~ относителност). Темпоралното (в широк смисъл) противопоставяне помежду им се проявява в дискурса при разказ в миналото, като с А се описват събитията, а с И – техният фон;
- 4) Както в испанския, така и в българския език между А и П няма пряка морфологична опозиция – А е маркиран с предходност в испанския и в българския език, П в испанския език изразява ретроспективност в епохата на едновременността, а П в българския език изразява резултативна едновременност;
- 5) Системното значение на испанския ФП (*cantaría*) и българския ФП (*ицях да нея*) се определя като индикативна неперфектна относителна следходност.

По отношение на езиковата **асиметрия** между разгледаните испански и български грамеми в морфосинтактичен план биха могли да се изведат следните заключения:

- 1) Поради неидентичния развой на перфектните глаголни форми в двата езика те се реализират посредством различни значения от семантичното си поле – като ретроспективност в испанския език и резултативност в българския език. Системните значения на разгледаните испански перфектни форми (*he cantado, hube cantado, habré cantado, había cantado,*

habría cantado) не са идентични с тези на перфектните форми в българския език: *he cantado* – неотносителна ретроспективност в епохата на едновременността/ *нял съм* – резултативна едновременност с МГ; *había cantado* – относителна ретроспективност в епохата на едновременността (в синонимни отношения с *cantara*)/ *бях нял* – относителна резултативна едновременност; *habré cantado* – неотносителна ретроспективност в епохата на следходността/ *ще съм нял* – неотносителна резултативна следходност; *habría cantado* – относителна ретроспективност в епохата на следходността/ *щях да съм нял* – относителна резултативна следходност. В испанския език е налице перфектен аористен корелат – антериор (Ант.) (*hube cantado*), който също представлява абсолютна глаголна форма със системно значение неотносителна ретроспективност в епохата на предходността, докато в българския език А няма перфектен корелат.

- 2) Макар относителността да се разглежда като един и същ граматичен признак в двата езика, това значение няма идентична проява по отношение на испанския и българския глагол. Относителните грамемии в испанския език се възприемат като неактуални – липса на пряка връзка с МГ, което прави възможно функционирането им не само в сферата на миналото, но и в тази на неминалото като част от потенциала на системното им значение. Относителните форми в българския език се възприемат като ориентирани към ММ и ако те функционират в зоната на неминалото, тази проява би могла да се обясни чрез действието на процеса транспозиция.
- 3) Разгледаните грамемии в испанския език (А, Ант., П, ФЕ, И, Пл., ФП, ФЕП и *cantara*) може да проявяват аспектуални вторични стойности, които се обуславят от действието на първичната и вторичната перспектива. На синтактично равнище могат да участват както в неперфективни, така и в перфективни ситуации. От друга страна, българските грамемии се комбинират с перфективи, имперфективи и итеративи на лексикално-граматично равнище.
- 4) Българският индикативен и непреизказан А и индикативните непреизказани относителни грамемии (И, Пл., ФП, ФЕП) са маркирани със свидетелственост.
- 5) Употребата на А и П в испанския език за вербализиране на минали събития е зависима от темпоралната сфера на референцията в дискурса, към която се отнасят.

Резултативната перфектна сема на българския П и свидетелското значение на аористната грамема правят значително по-ясно функционалното разграничение между П и А в българския език.

- 6) В испанския език е налице бипартиципална индикативна грамема *cantara* с инвариантно значение относителна неперфектна предходност (*cantara*₁), която функционира и като форма „по съвместителство“ в конюнктивната парадигма (*cantara*₂), където се модализира и изразява субективна ситуация, като покрива трите темпорални отношения (предходност, едновременност и следходност), докато в българския език позицията на относителната предходност е празна.

В **трета глава** от дисертационния труд се посочват функционални преводни еквиваленти на испанските глаголни форми, които са част от обекта на изследването, в българския език, като се коментират и възможните причини за преводаческия избор. Езиковата система функционира едновременно в няколко основни плана, които имат значение за превода: фонетичен, лексикален, граматичен (или морфосинтактичен), прагматически и сигматичен план, но от гледна точка на самия преводач един текст представлява съвкупност от лингвистични знаци, чиито компоненти функционират по отношение на смисъла в плоскостта на лексикалния, граматичния (морфологичен и синтактичен) и фонетичния план (Гарсия Йерба 1989: 59 – 60). Във фокуса на настоящото изследване е граматичният план, макар че във всеки текст обикновено лексикалните значения се проявяват наред с морфологичните, а дори и със синтактичните, следователно това разделение е условно. Основните изводи, до които се достига при анализа на таксономичния корпус, са следните:

- 1) Теоретичните постановки, описващи темпоралните системи на двата езика на системно равнище, намират потвърждение в семантико-формалния инвентар на подобрения корпус на равнището на дискурса;
- 2) Като функционални преводни еквиваленти на испанските индикативни грамемии, маркирани с предходност, перфектност и/или относителност, успешно могат да служат разнообразни перфективни, имперфективни и итеративни глаголни форми от индикативната, конклузивната, преизказната и условната парадигма на българския език;

- 3) В целевия текст често пъти се налага прибегването до определени компенсаторни механизми (напр. добавяне, лексикално-граматически трансформации и др.), за да се изрази точно съдържанието от оригиналния текст съобразно категориалните особености на двата езика на съпоставката на системно равнище и възможностите, които предлага косвеният превод;
- 4) Симетрията на системно равнище между изходния език и езика на превода не предполага облигаторното използване на аналогични структури в целевия текст. С оглед на това, че системната симетрия в определени области между двата езика на съпоставката не гарантира идентични функции на грамемите в нормата и дискурса, често пъти по-подходящо преводно съответствие се оказва различна глаголна форма в езика на превода, с която се постига функционална еквивалентност. По този начин се доказва твърдението на Гарсия Йерба, че не всички индоевропейски езици имат една и съща система от времена, но дори и да имат идентични парадигми, те могат да се различават в употребата на същите тези времена (Гарсия Йерба 1989: 144);
- 5) Преводът следва да взима отношение не само към езиковото съдържание, експлицирано от оригиналния текст, но и към категориалните значения, които разкрива системата на целевия език (например изразяването на свидетелственост в българския език).

Дисертационният труд завършва със **Заклучение**, където се изтъква, че настоящата концепция представя сходства в системно-структурно отношение между моделите на темпоралните системи на испанския и българския език, както и немалко различия. Отбелязва се, че различията в системно-структурно отношение (напр. наличието на лексикално-граматична категория (ЛПК) вид на глагола в българския език и липсата на аналогично изразяване на аспектвалните признаци перфективност/имперфективност/итеративност в испанския език) не възпрепятстват възможността за предаване на същото съдържание посредством компенсаторни механизми. Любопитен факт е наличието на грамемите И, А и П в двата езика, но още повече, че тяхната функционалност не е идентична – например индикативните и непреизказни А и И в българския език са маркирани със свидетелственост форми, докато свидетелствеността в испанския език няма граматично изразяване. Ако в испанския език

противопоставянето между А и П намира отражение в дискурса – употребата им с цел изразяване на минали събития е зависима от позиционирането на референцията в дискурса (в сферата на миналото или сегашното (напр. *ayer/hoy*), то в българския език освен върху представянето на действието като конкретно и локализирано или с акцент върху резултата от действието (представяне на действието като факт), противопоставянето намира отражение и върху евиденциалния статус на изказването.

Съвременната лингвистика е полезна опорна точка за теоретичното разбиране на процеса на превода (Гарсия Йерба 1989: 57) и в този ред на мисли е необходимо преводачът да притежава теоретични лингвистични познания, за да достигне до разбирането на многото и понякога сложни проблеми, които възникват при съпоставянето на два езика в процеса на превода. Изборът на подходящо преводно съответствие е пряко зависим от пълното разбиране на съдържанието на изходния текст от страна на преводача, тъй като българският текст следва да даде формален израз дори на такива съдържания, които невинаги разполагат с морфосинтактичен израз на испански език. Отличното владение на двата езика е необходимо условие за създаването на добър функционален превод.

Направената съпоставка би могла да разкрие интересни заключения и потвърждава становището, че едно и също лингвистично съдържание може да се реализира с помощта на разнообразни лингвистични средства в различните езици. Дисертационният труд няма претенция за всеобхватност и изчерпателност на темата поради необозримия мащаб на проблема за предходността и нейното изразяване със средствата на глаголните форми, но приносът му следва да се търси в добавените интерпретационни ракурси към отдавна съществуващи лингвистични казуси, в споделените предположения и поставените въпроси. Направената съпоставка би могла да послужи на изучаващите испански или български език ученици и студенти, на владеещите български език преподаватели по испански език или на владеещите испански език преподаватели по български език, на начинаещите в преводаческата професия, както и на по-напредналите преводачи, които се вълнуват от причините, поради които езиковият им усет ги подтиква да направят определени избори.

ЦИТИРАНА В АВТОРЕФЕРАТА ЛИТЕРАТУРА

- Бондарко 1967:** Бондарко, А. В. К проблематике функционально-семантических категорий. // *Вопросы языкознания*, 1967, № 2, 18 – 31.
- Бондарко 1971:** Бондарко, А. В. *Грамматическая категория и контекст*. Ленинград: Наука, 1971.
- Бондарко 1976:** Бондарко, А. В. *Теория морфологических категорий*. Ленинград: Наука, 1976.
- Бондарко 1984:** Бондарко, А. В. *Функциональная грамматика*. Ленинград: Наука, 1984.
- Бондарко и кол. 1990:** Бондарко, А. *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность*. Ленинград: Издательство „Наука“, 1990.
- Бояджиев 2007:** Бояджиев, Ж. *Увод в общото езикознание*. София: Парадигма, 2007.
- Вендлер 1957:** Vendler, Z. Verbs and Times. // *The Philosophical Review* Vol. 66, №2, 143 – 160.
- Вучева 2006а:** Вучева, Е. *Един интегрален модел на речта: равнища, единици и категории*. УИ „Св. Климент Охридски“, 2006.
- Вучева 2006б:** Vucheva, E. El plano del significado desde una perspectiva abierta por Eugenio Coseriu. // *RILCE* 22.2 (2006), 275 – 298.
- Вучева 2020а:** Vucheva, E. *Morfología del español actual. Del sistema al discurso*. Sofia: EU “Sv. Kliment Ohridski”, 2020.
- Вучева 2020б:** Вучева, Е. Сложните форми на глаголните времена – пресечна точка на темпоралност, аспектиалност и модалност (по наблюдения върху българския и романските езици). // *Съпоставително езикознание (Списание на Софийския университет „Св. Климент Охридски“)*, XLV, №2, 2020, 30 – 41.
- Гарсия Йерба 1989:** García Yerba, V. *Teoría y práctica de la traducción*. Madrid: Editorial Gredos, S. A., 1989.
- Герджиков 2003:** Герджиков, Г. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: Наука и изкуство, 2003.
- ГИКА 2009:** GRAE (Gramática de la Real Academia Española, Asociación de Academias de Lengua Española). *Nueva gramática española, Morfología*. Sintaxis I. Madrid: Editorial Espasa Libros, 2009.
- Данчев 2001:** Данчев, А. *Съпоставително езикознание. Теория и методология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001.
- Димитрова, Кабакчиев 2021:** Dimitrova, D., Kabakčiev, K. Compositional and Verbal Aspect in Greek: The Aorist Imperfect

- Distinction and the Article-Aspect Interplay. // *Athens Journal of Philology*, Vol. 8, № 3, 181 – 206, 2021.
- Караско Гутierrez 1994:** Carrasco Gutiérrez, A. La concordancia de tiempos en las gramáticas del español. Verba. // *Anuario Galego de Filoloxía*, 21, 1994, 113 – 131.
- Косериу 1978:** Coseriu, E. *Gramática, semántica, universales*. Madrid: Gredos, 1978.
- Косериу 1996:** Coseriu, E. *El sistema verbal románico*. México: Siglo Veintiuno Editores, 1996.
- Куцаров 1985:** Куцаров, И. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив: ПУ „Паисий Хилендарски“, 1985.
- Куцаров 1994:** Куцаров, И. *Едно екзотично наклонение на българския глагол*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.
- Куцаров 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Кънчев 2012:** Kanchev, I. *Español actual: clases de palabras y categorías (gramática descriptiva y lingüística contrastiva o sincrónica comparada)*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012.
- Ламикис 1987:** Lamíquiz, V. *La lengua española. Método y estructuras lingüísticas*. Barcelona: Ariel, S. A., 1987.
- Людсканов 1969:** Людсканов, А. Принципът на функционалните еквиваленти – основа на теорията и практиката на превода. // *Изкуството на превода*. София: Народна култура, 1969, 99 – 115.
- Маровска 2005:** Маровска, В. *Новобългарският перфект*. София: Ромина, 2005.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Пенчев 1990:** Пенчев, Й. За функционирането на времената в текста. // *Съпоставително езиковедие*, 1990, № 4 – 5, 253 – 256.
- Смирницки 1959:** Смирницкий, А. И. *Морфология английского языка*. Москва: Литературы на иностранных языках, 1959.
- Стайнър 2014:** Стайнър, Дж. *След Вавилон: аспекти на езика и превода*. София: Изток – Запад, 2014.
- Тилев 2022:** Тилев, Е. *Морфологична (не)категориалност*. Пловдив: Макрос, 2022.
- Чакърва 2000:** Чакърва, К. Наративните системи в съвременния български език. // *Помагало по българска морфология*, 134 – 142.
- Чакърва 2003:** Чакърва, К. *Аспектуалност и количество*. Велико Търново: Фабер, 2003.

- Чакърва 2008:** Чакърва, К. Наративните преходи в романа „Антихрист“ на Емилиян Станев. // *Емилиян Станев и безкрайните ловни полета на литературата. Юбилеен сборник по повод 100 години от рождението на писателя*. В. Търново, 2008. стр. 141 - 148.
- Чакърва 2017:** Чакърва, К. Семантико-функционална характеристика на българските перфективи. // *Доклади от Юбилейната научна сесия „Съвременни тенденции в езиковедските изследвания“*, посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2017, 82 – 99.
- Чакърва 2019, ръкопис:** Чакърва, К. Нов поглед към евиденциалността в съвременния български език, 2019.
- Чергова 2012:** Чергова, В. *Конюнктивният имперфект в съвременния португалски език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012.
- Чергова 2016:** Чергова, В. *Категориална организация на подсистемата на португалския индикатив*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016.

СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Рекина 2019:** Рекина, П. Поглед към кондиционалните глаголни форми в българския и испанския език. // *Verba iuvenium (Словото на младите). Годишник на Националната научна конференция за студенти и докторанти. Пловдив, 2018.* Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2019, бр. 1, 206 – 219.
- Табакова 2021:** Табакова, П. За глаголната форма *hube cantado* в съвременния испански език и нейните функционални еквиваленти в българския език. // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“, т. 59, кн. 1, сб. А, 2021 – Филология.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2022, 392 – 402.
- Табакова 2022:** Табакова, П. Относно въпроса за мястото на аорист и имперфект и тяхното противопоставяне в темпоралната система на испанския и българския език. // *Verba iuvenium (Словото на младите). Годишник на Националната научна конференция за студенти и докторанти. Пловдив, 2021.* Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2022, бр. 4, 117 – 131.
- Табакова 2022:** Табакова, П. Морфологичната категория глаголно време и значението предходност в темпоралната система на испанския и българския индикатив. // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“, т. 60, кн. 1, сб. А, 2022 – Филология.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2022, 485 – 498.
- Табакова 2022:** Табакова, П. Съпоставителен анализ на аористните грамеми в съвременния испански и български език. // *Scientific Research of the Union of Scientists in Bulgaria – Plovdiv, series B. Natural Sciences and Humanities, Vol XXIII, 135 – 143.*
- Табакова 2023:** Табакова, П. Към въпроса за морфологичната категория план (таксис) в испанския и българския език. // *Verba iuvenium (Словото на младите). Годишник на Националната научна конференция за студенти и докторанти. Пловдив, 2022.* Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2023, бр. 5, 91 – 104.
- Табакова 2024:** Табакова, П. Към въпроса за значението относителна предходност в индикатива на испанския език в съпоставка с българския език. // *Verba iuvenium (Словото на младите). Годишник на Националната научна конференция за студенти и докторанти. Пловдив, 2023.* Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2024, бр. 6, 179 – 189.

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Дисертационният труд е първото широкообхватно изследване на темпоралното значение *предходност* в индикативната система на испанския и българския глагол, което до момента не е било обект на специално проучване чрез методите на съпоставителната лингвистика.

2. Предложен е съпоставителен анализ на категориалната организация на индикатива в испанския и българския език чрез теорията на морфологичните опозиции и теорията на функционално-семантичните полета на руския лингвист А. В. Бондарко, като са представени случаи на симетрия и асиметрия, засягащи равнището на системата, нормата и дискурса на разглежданата семантика в двата езика.

3. В дисертационния труд се разглежда връзката на значението *предходност* с други граматични и семантични категории, имащи отношение към изграждането на разказвателните системи в плана на миналото. Едновременно с това е извършен критичен анализ на функционално-семантичното съдържание на някои от възприетите в западната и славистичната лингвистична литература категории, както и на определени езикови явления от спорен характер (напр. значенията *(не)относителност*, *(не)перфективност*, *(не)перфектност*, *результативност*).

4. Описанието в съпоставителен аспект на системните значения на испанските и българските глаголни форми, маркирани с *предходност*, *перфектност* и/или *относителност*, е опит за допълнение към граматическата традиция на испанистиката в България, с което се обогатяват концептуалният и категориално-понятийният апарат в тази научна област.

5. Изследването предоставя материал за теорията и практиката на превода, тъй като в него се утвърждава основният принцип на превода – функционалният принцип – чрез регистриране и анализ на български функционално-преводни еквиваленти на испанските индикативни глаголни форми *canté, he cantado, hube cantado, habré cantado, cantaba, había cantado, cantaría, habría cantado, cantara*₁, които традиционно се възприемат като „минали времена“.